

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження Кашпур Анни Сергіївни на тему: «Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Кримінальні правопорушення, які вчиняються неповнолітніми останніми роками набувають загрозливих масштабів. Значний резонанс, в контексті досліджуваної проблеми, належить саме кримінальним проступкам.

Не зважаючи на те, що інститут кримінальних проступків є досить новим у вітчизняному кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, однак кількість вчинених кримінальних проступків викликає серйозне занепокоєння.

Так, згідно з даними Офісу Генерального прокурора, протягом 2021 року було обліковано 100707 кримінальних проступків, було повідомлено про підозру у 51954 кримінальних провадженнях, з обвинувальним актом до суду було направлено 49751 кримінальних проваджень. З них 916 – стосувалося кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми або за їх участю. За 2022 рік було обліковано 73543 кримінальних проступків, повідомлено про підозру у 38295 випадках, з обвинувальним актом до суду направлено 36692 кримінальних проваджень. З них 308 кримінальних проваджень з обвинувальним актом – стосувалося кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми або за їх участю. Крім того, привертає увагу факт, що лише менша половина матеріалів кримінального провадження щодо кримінальних проступків з обвинувальним актом направляються до суду.

Найбільш поширеними кримінальними проступками, що вчинюються неповнолітніми, є: умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України); крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК України); шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України); хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч. 1 ст. 309 КК України). Як засвідчили результати досліджень, четверта частина таких кримінальних проступків вчинюються неповнолітніми або за їх участю.

Автор слушно зазначає, що статистичні показники щодо причетності до кримінальних проступків неповнолітніх набувають масштабності, що вимагає вжиття дієвих заходів реагування: виявлення фактів протиправної діяльності, розслідування протиправних проявів та реалізації комплексної профілактичної діяльності. Гостроти проблематиці надає той факт, що вчинення кримінальних проступків неповнолітніми часто є початком протиправної діяльності, «спусковим механізмом», що провокує неповнолітнього на вчинення інших протиправних та злочинних діянь. Тому вчинення кримінальних проступків неповнолітніми посягає на засади

суспільної моралі у сфері розвитку й виховання молодого покоління, згубно впливає на неповнолітніх, спотворює їх орієнтири, прищеплює аморальні звички, сприяє зростанню рівня злочинності неповнолітніх. Тому слід спрямувати зусилля на підвищення ефективності розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, охоплюючи вирішення завдань і профілактичної діяльності.

Як засвідчили результати проведених емпіричних досліджень, нині ефективному розслідуванню кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, перешкоджають такі обставини: недоліки криміналістичного забезпечення розслідування (на думку 76,4 % опитаних дізнавачів); недоліки запобігання вчиненню кримінальних проступків (75,5 %); прогалини та колізії законодавства, що обумовлюють труднощі правозастосування (67,9 %); проблеми доказування обставин кримінального проступку та наступного судового розгляду кримінальних проваджень (61,3 %); складнощі у пошуку та опрацюванні наукової, навчально-методичної інформації (56,6 %) складнощі організації розслідування (47,6 %) та ін. Відповідно, проведення дослідження окресленої проблематики спрямовується на вирішення поставлених завдань. Практичні працівники засвідчують потребу забезпечення криміналістичними рекомендаціями проблем розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми (86,1 %).

Аналіз наявного наукового доробку дає змогу дійти висновку, що досі не здійснено окремого комплексного наукового дослідження, присвяченого вивченню проблем розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми. Це спричиняє низький рівень методичного забезпечення процесуальної діяльності слідчих підрозділів і недостатню ефективність збирання доказів стороною обвинувачення.

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що дисертаційне дослідження Кашпур Анни Сергіївни є актуальним та присвячене вирішенню наукового завдання щодо розроблення теоретичних положень і науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо ефективного розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій свідчить про логічну структуру роботи, що дало можливість дисертанту всебічно й повно дослідити обрану тему у межах визначеного обсягу дисертаційного дослідження. При написанні роботи автор проаналізував достатню кількість джерел (197 найменувань), ґрунтовно та критично вивчила роботи науковців за напрямом, що дало їй змогу вирішити важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні й суттєві для науки та правоохоронної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення теоретичних засад і прикладних аспектів розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними, зокрема результатами вивчення 150 кримінальних проваджень, дізнання в яких здійснювали протягом 2020–2022 років (Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська,

Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська області, м. Київ); результатами анкетування 212 дізнавачів та 96 спеціалістів-криміналістів Національної поліції України (Вінницька, Київська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області, м. Київ).

Результати наукового дослідження апробовано на міжнародних та міжвідомчих науково-практичних конференціях та опубліковано десяти наукових виданнях, серед яких три статті у наукових фахових виданнях України, дві – у науковому періодичному виданні інших держав з юридичного напрямку. Отже, дисертаційне дослідження Кашпур А.С. виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувача відображають всі його розділи.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. У дисертації Кашпур А.С., з огляду на наявні основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу й узагальнення експертної, слідчої, судової практики, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо здійснення розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

Робота має наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

- сформовано засади видової методики розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, що охоплює криміналістичну характеристику цього виду кримінальних проступків, рекомендації з організації початкового етапу розслідування, типові слідчі ситуації та алгоритми їх вирішення, засади взаємодії слідчого з підрозділами ювенальної превенції, оперативними підрозділами й іншими суб'єктами, особливості проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань;

- визначено типові слідчі ситуації розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, відповідно до початкового етапу розслідування (потерпілі або свідки стверджують, що за зовнішнім виглядом і поведінкою правопорушником був неповнолітній; обстановка місця події, сліди та інша інформація свідчать про вчинення кримінального проступку неповнолітнім; потерпілі та свідки знайомі із правопорушниками і їм достовірно відомий їх вік) та наступного етапу розслідування (підозрюваний повністю визнав факт вчинення кримінального проступку; підозрюваний частково визнав винуватість; підозрюваний не визнає себе винним), запропоновані алгоритми дій за умов кожної із слідчих ситуацій;

- сформовано засади взаємодії дізнавача з іншими компетентними суб'єктами – представниками правоохоронних, державних органів, громадських організацій та окремих громадян у процесуальних та непроцесуальних формах на оперативно-тактичному (місцевому), відомчому, міжвідомчому, державному, міжнародному рівнях з метою виявлення, розслідування, попередження кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми;

- надано криміналістичні рекомендації щодо використання під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми,

спеціальних знань у процесуальних формах, а саме: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (ст. 71 КПК України); надання спеціалістом висновку (ст. 298-1, ст. 300 КПК України); надання письмового пояснення спеціаліста як додатку до протоколу процесуальної дії (п. 2 ст. 2 ст. 105 КПК України); призначення та проведення судових експертиз (ст. 242 КПК України) та непроцесуальній формі, а саме шляхом усного консультування зі спеціалістом;

– сформовано «методику контактної взаємодії» за умов встановлення психологічного контакту у процесі проведення допиту під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, що реалізується згідно стадій: накопичення згоди; пошук спільних інтересів; окреслення засад спілкування; виявлення якостей, небезпечних для спілкування; індивідуальний вплив та адаптація до учасника слідчої (розшукової) дії; формування спільних правил взаємодії. Запропоновано системи тактичних прийомів на визначених стадіях встановлення психологічного контакту.

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз анотації та тексту дисертації, змісту публікацій Кашпур А.С. дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих у ході науково дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях. Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Зроблені Кашпур А.С. висновки, за окремими розділами та в цілому за змістом дисертації, мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими, викладені автором чітко і коректно.

Підтвердженням достовірності наукових положень і висновків, викладених в дисертації є належна методологія дослідження. Виконана робота ґрунтується на загальнонаукових та спеціальних методах, які дали змогу оптимально врахувати специфіку об'єкта й предмета дослідження, зокрема: методи *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального висвітлення змісту порушених питань (у всіх розділах дисертації); *спеціально-правові* методи, передусім *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень і підходів (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – у межах тлумачення на підставі наукових поглядів і положень чинного законодавства основних термінів, що використані в дисертації, таких як: «кримінальний проступок», «неповнолітній», «криміналістична характеристика» (підрозділ 1.3), «слідча ситуація» (підрозділ 2.2); *системно-структурний* – для формулювання завдань

дознавача під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми (розділ 2); *метод системного аналізу* – у контексті визначення напрямів діяльності з удосконалення розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми (підрозділи 2.2, 2.3, розділ 3); *статистичний* – для підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – у межах обґрунтування наукових висновків даними анкетування дізнавачів та інспекторів-криміналістів Національної поліції України (у всіх розділах дисертації).

Методи дослідження були використані комплексно, що забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними.

Отже, результати дисертаційного дослідження Кашпур А.С., які виносяться на захист є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки широкому використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу масиву нормативно-правових актів, які регламентують слідчу та експертну діяльність, наукових праць в галузі криміналістики, кримінального процесу та судової експертології.

Постановка завдань, визначення об'єкту та предмету наукового пошуку є чіткими і зрозумілими та цілком відповідають вимогам до наукових робіт даного різновиду. Завдання наукової праці здобувачем загалом виконані, загальна мета досягнута.

Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в роботі, з огляду на наявні основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу й узагальнення експертної, слідчої, судової практики, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й може бути використано у:

– *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення досудового розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 17 лютого 2022 року);

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», підвищення кваліфікації дізнавачів та інших категорій практичних співробітників, підготовки лекцій, планів-конспектів семінарських і практичних занять (акт Національної академії внутрішніх справ від 14 січня 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Кашпур А.С. викладена українською мовою та має чітку структуру, яка відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на відповідні підрозділи залежно від поставлених завдань, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження - 250 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 195 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. Анотація дисертації, ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У розділі 1 «Теоретико-правові засади дослідження розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми», проаналізовано стан наукових досліджень проблем розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми. Розкрито зміст процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків та сформовано криміналістичні рекомендації щодо їх отримання, оформлення та долучення до матеріалів кримінального провадження. Систематизовано положення, яких повинні дотримуватися під час забезпечення правового статусу неповнолітніх підозрюваних у кримінальному провадженні, зокрема це: рівність неповнолітніх підозрюваних перед законом та у своїх правах; недопущення будь-якої дискримінації; право на повагу до честі й гідності; право на свободу та особисту недоторканість; право на недоторканість особистого (приватного) життя; недопустимість застосування катувань і жорсткого, нелюдського чи принижуючого гідність людини поводження; недопустимість необґрунтованої підозри і обвинувачення у скоєному кримінальному проступку; дотримання презумпції невинуватості; недопустимість примушування до дачі показань проти себе чи до визнання себе винним; право бути обізнаним про підозру, обвинувачення; право на правовий захист; право на оскарження судового рішення; право на забезпечення конфіденційності; гарантії компетентності осіб, які здійснюють кримінальне провадження та судовий розгляд за участі неповнолітніх підозрюваних; застосування тримання під вартою лише як

крайній захід; невідкладне повідомлення про затримання законних представників, батьків, опікунів; застосування заходів щодо виховання неповнолітнього, гуманності покарання з врахування індивідуальних особливостей особи неповнолітнього правопорушника та ін.

У розділі 2 «Організаційно-тактичні засади розслідування проступків, вчинених неповнолітніми» окреслено типові слідчі ситуації розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, відповідно до початкового етапу розслідування (потерпілі або свідки стверджують, що за зовнішнім виглядом і поведінкою правопорушником був неповнолітній; обстановка місця події, сліди та інша інформація свідчать про вчинення кримінального проступку неповнолітнім; потерпілі та свідки знайомі із правопорушниками і їм достовірно відомий їх вік) та наступного етапу розслідування (підозрюваний повністю визнав факт вчинення кримінального проступку; підозрюваний частково визнав винуватість; підозрюваний не визнає себе винним), запропоновані алгоритми дій за умов кожної зі слідчих ситуацій.

Сформовано напрями взаємодії дізнавача з іншими компетентними суб'єктами – представниками правоохоронних, державних органів, громадських організацій та окремих громадян у процесуальних та непроцесуальних формах на оперативно-тактичному (місцевому), відомчому, міжвідомчому, державному, міжнародному рівнях з метою виявлення, розслідування, попередження кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

Запропоновано рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

У розділі 3 «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми» автором проаналізовано та систематизовано проблематику, яка виникає під час проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, зокрема під час огляду місця події, допиту та слідчого експерименту. Запропоновано комплекси ефективних тактичних прийомів для встановлення та підтримання психологічного контакту з неповнолітніми правопорушниками.

Сформовано та запропоновано «методику контактної взаємодії» під час встановлення психологічного контакту у процесі розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, що реалізується згідно стадій: 1) накопичення згоди; 2) пошук спільних інтересів; 3) окреслення засад спілкування; 4) виявлення якостей, небезпечних для спілкування; 5) індивідуальний вплив та адаптація до учасника слідчої (розшукової) дії; 6) формування спільних правил взаємодії. Запропоновано системи тактичних прийомів на визначених стадіях встановлення психологічного контакту.

Наприкінці кожного розділу та всієї дисертації Кашпур А.С. наводяться висновки, в яких конкретно характеризується зміст досліджених питань. Висновки відповідають завданням та меті дисертаційного дослідження, мають

вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими і характеризуються високим рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 197 найменування, до яких включені джерела як у вітчизняних, так і зарубіжних виданнях. Необхідно зазначити, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу та у результаті об'єднання усіх розділів утворюється цілісне дослідження, що є основою для вирішення практичного завдання – розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація Кашпур Анни Сергіївни відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Кашпур А.С. на тему «Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми» можливо використовувати у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом, а також практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань:

1. Спірною видається позиція дисертанта щодо віднесення до наукової новизни, а саме до рубрики «*вперше*» - положення про формування засад взаємодії дізнавача з іншими компетентними суб'єктами – представниками правоохоронних, державних органів, громадських організацій та окремих громадян у процесуальних та непроцесуальних формах на оперативнотактичному (місцевому), відомчому, міжвідомчому, державному, міжнародному рівнях з метою виявлення, розслідування, попередження кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми (стор.25).

Водночас, зі змісту дисертації не зрозуміло про які саме засади йде мова (наукові, процесуальні, тактичні) та які конкретно інновації запропоновані автором у межах організації та здійснення такої діяльності.

2. Додаткового обґрунтування під час прилюдного захисту потребує позиція автора стосовно сформованих ним криміналістичних рекомендацій щодо залучення спеціаліста-психолога під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми (стор. 27).

3. У дисертації (стор.75) автором висловлена слухна пропозиція щодо необхідності урахування під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми практики Європейського суду з прав людини, аргументована прецедентністю поширення її рішень на всі держави, що ратифікували Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 року.

Проте, у роботі посилення на конкретні рішення Європейського суду з прав людини, позитивний досвід та алгоритми їх застосування під час розслідування зазначеної категорії кримінальних проступків відсутні.

4. У основній частині роботи було б доречно використати більше посилань на емпіричну базу дослідження та приклади з практики правоохоронних органів, які стосуються предмета дослідження та ілюструють позицію автора, що у цілому могло би підвищити репрезентативність роботи та підкреслити обґрунтованість запропонованих рекомендацій, пропозицій, висновків.

Перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації. Представлена дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Сформульовані у ній рекомендації та висновки становлять наукову й практичну цінність.


Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Кашпур А.С. на тему «Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кашпур Анни Сергіївни на тему: «Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково-обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці та вирішенні проблем використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – **Кашпур Анна Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».**

РЕЦЕНЗЕНТ:

**Директор навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**
08.05.2023

Андрій САКОВСЬКИЙ



Андре А. Саковського
Директор
08.05.2023

МІТЕНАНТ ПОЛІЦІ
МАРИНА ШЕВЧУК